תפילה עם הנץ החמה או תפילה עם ברכת כהנים - מה עדיף

ענף ב - המשך התפילה בשעת אמירת קדושה בכדי להספיק לעלות לדוכן לברך ברכת כהנים

מעשה שהיה בבית הכנסת שבו אנו מתפללים בלוס אנג'לס, 'ישראל הצעיר דהאנקוק פארק', בסיומו של הלימוד בליל שבועות, התחילה תפילת שחרית עם הנץ החמה ברוב עם. סמוך לתחילת התפילה התברר שאין כהן בבית הכנסת, ונשאלה השאלה האם עדיף להתפלל עם הנץ החמה, או שצריך להמתין למנין המאוחר המתקיים בשעה שמונה וחצי בבוקר על מנת לזכות להתברך בברכת כהנים [הנאמרת בחו"ל, למנהג האשכנזים, רק בימים טובים].
רב בית הכנסת, רבי יעקב קראוס, פסק שעדיף להתפלל במנין הראשון, גם ללא ברכת כהנים, בגלל חשיבותה של תפילת ה'ותיקין' עם הנץ החמה.
בעקבות המעשה, ביקשנו לעמוד על שורשי הדברים, מסוגיות הש"ס ודברי הפוסקים.

תפילת ותיקין - חיוב גמור או מצוה מן המובחר

א. במסכת ברכות (ט, ב) מובא: "ותיקין היו גומרין אותה [את קריאת שמע] עם הנץ החמה, כדי שיסמוך גאולה לתפילה ונמצא מתפלל ביום. אמר רבי זירא, מאי קראה - יִירָאוּךָ עִם שֶׁמֶשׁ וְלִפְנֵי יֶרַח דּוֹר דּוֹרִים (תהלים עב, ה)". ופירש רש"י: "ותיקין, אנשים ענווים ו**מחבבין מצוה**. מאי קראה ד**מצוה להתפלל עם הנץ החמה**; דכתיב ייראוך עם שמש וגו', מתי מתייראין ממך, כשמוראך מקבלים עליהם, דהיינו מלכות שמים שמקבלים עליהם בקריאת שמע; **עם שמש**, כלומר כשהשמש יוצא, היינו עם **הנץ החמה**". ואילו תוספות (שם ד"ה לקריאת שמע) כתבו: "ומיהו **מצוה מן המובחר** כותיקין **סמוך להנץ החמה** כדי לסמוך גאולה לתפילה". הנה כי כן, מדברי רש"י משמע כי התפילה עם הנץ החמה היא **מצוה מעיקר הדין**, בעוד שהתוספות כתבו שזו **מצוה מן המובחר**.
במשנה בברכות (פ"ד מ"ד) אמר רבי אליעזר "העושה תפילתו קבע, אין תפילתו תחנונים". ובגמרא (ברכות כט, ב) ביארו את דבריו: "מאי קבע, אביי בר אבין ורבי חנינא בר אבין דאמרי תרוייהו: **כל שאין מתפלל עם דמדומי חמה**, דאמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, **מצוה להתפלל עם דמדומי חמה.** ואמר רבי זירא, מאי קראה - יִירָאוּךָ עִם שֶׁמֶשׁ וְלִפְנֵי יֶרַח דּוֹר דּוֹרִים". ופירש רש"י: "שאינו מתפלל עם דמדומי חמה - והיינו לשון קבע - תפילתו עליו חוק קבוע לצאת ידי חובה, ו**אינו מקפיד לחזר אחר שעת מצוה** ועת רצון. עם דמדומי חמה - תפלת יוצר עם הנץ החמה, ותפלת המנחה עם שקיעת החמה". גם מדברי רש"י כאן משמע כי התפילה עם הנץ החמה היא **מצוה מעיקר הדין**, ולא עוד אלא שזו "שעת רצון" מובחרת.
מאידך גיסא, בגמרא בברכות (ט, ב) מסופר על רב ברונא "זימנא חדא סמך גאולה לתפילה כותיקין, **ולא פסיק חוכא** מפומיה, כוליה יומא". כלומר, רב ברונא סמך גאולה לתפילה "כותיקין", וכל אותו יום לא פסק ממנו "חוכא" - שחוק של שמחה. ומשמע שהתפילה כותיקין היא מעלה בעלמא, אבל לא חיוב גמור.

ב. הרמב"ם כתב בהלכות קריאת שמע (פ"א הי"א) "ואי זה הוא **זמנה,** ביום, מצוותה שיתחיל לקרות קודם הנץ החמה, כדי שיגמור לקרות ולברך ברכה אחרונה עם הנץ החמה. ושיעור זה כמו [עישור] שעה קודם שתעלה השמש. ואם איחר וקרא קריאת שמע אחר שתעלה השמש, יצא ידי חובתו, שעונתה עד סוף שלש שעות ביום, **למי שעבר ואיחר**". ומפורש בדבריו שעיקר חיוב מצות קריאת

שמע הוא בשעת הנץ החמה, כמו שכתב הכסף משנה (שם) "ודעת רבינו שתפילה **מצוותה מיד אחר הנץ**, וכדאמר התם רבי זירא, מאי קרא **דמצוה להתפלל עם הנץ החמה**, שנאמר יֵרָאוּךָ עִם שֶׁמֶשׁ. וזהו שכתב רבינו, כדי שיגמור לקרות ולברך ברכה אחרונה עם הנץ החמה. כלומר, כדי שתיכף שתנץ החמה יתפלל".

הרמב"ם חזר על דבריו בתשובה (שו"ת הרמב"ם סימן לא), שם נשאל: "אם חייב היחיד לקרות ק"ש עם הנץ החמה או יכול לאחרה לאחר הנץ החמה בשעה או יותר כדי שיתקבץ הציבור". והשיב: "היחיד והציבור **חייבים לקרות קריאת שמע עם הנץ החמה**". ונמצא איפוא בדבריו, שסמיכת קריאת שמע של שחרית לתפילה עם הנץ החמה היא **חובה.**

וכן מבואר בדברי רבנו יונה (ברכות ד, ב בדפי הרי"ף) שהחיוב לקרוא ק"ש ולהתפלל כותיקין הוא **חיוב** לכתחילה: "זמן **קריאתה לכתחילה**, והוא משיראה את חברו ברחוק ארבע אמות ויכירנו כדכתבינן, וכמו כן יש שני זמנים בסוף הזמן, **אחד לכתחילה** ואחד בדיעבד, ואפילו לותיקין האחד לכתחילה, **והוא עד שתנץ החמה.** והשנית בדיעבד, והוא עד ג' שעות כר' יהושע".

אולם מדברי הרמב"ם בתשובה אחרת (פאר הדור סימן קפ-לז) משמע שגם הוא סובר שהתפילה עם הנץ החמה היא דין לכתחילה ולא בדיעבד, שכתב: "והיותר ראוי ליחיד ולצבור לקרוא קריאת שמע עם הנץ החמה. וכן נראה עוד מדבריו בפירוש המשניות (ברכות פ"א מ"א) "ירד לטבול אם אינו יכול לעלות ולקרות, יתכסה במים ויקרא. ודברי המשנה **בזריזין ובזהירים**, שהיו שומרים להשלים קריאת שמע עם הנץ החמה, כדי שתהיה התפילה עם עלות השמש, וסמכו זה לדברי הנביא יֵרָאוּךָ עִם שֶׁמֶשׁ", משמע שהוא רק זהירות וזריזות ולא חיוב מעיקר הדין.

וכן דעת השולחן ערוך (או"ח סימן נח סע' א) כתב: "**מצוה מן המובחר** לקרותה כותיקין, שהיו מכוונים לקרותה מעט קודם הנץ החמה (פי' יציאת החמה כמו (שיר השירים ו, יא; ז, יג) הֵנֵצוּ הָרִמֹּנִים), כדי שיסיים קריאת שמע וברכותיה עם הנץ החמה, ויסמוך התפילה מיד בהנץ החמה. ומי שיוכל לכוין לעשות כן שכרו מרובה מאד". ומשמע שאין זו חובה אלא רק "מצוה מן המובחר".

[באגרות משה **(ח"ד או"ח סי' ו) מבואר מדוע לא רבים מקפידים על תפילת ותיקין: "כיון שלהתפלל עם הנץ החמה כותיקין כמעט שאי אפשר לפנינו, שהרי לרב ברונא איקלע רק חדא זימנא [פעם אחת] כדאיתא בברכות (ט, ב). ומטעם זה** רובא דאינשי לא אפשר להם לכוין **[מהו** בדיוק **הזמן של 'הנץ החמה'], ומטעם זה לא נזהרים ומתפללים לכתחילה כשעה ויותר אחר הנץ"].**

נץ החמה ותפילה בציבור - מה עדיף

ג. בשאלה זו דנו הפוסקים, ומצאנו דעות שונות בזה:

• הביאור הלכה (סי' נח סע' א ד"ה ומצה) והכריע: "דע **דהזהירים** לקרות כותיקין, **מותר לקרות ולהתפלל ביחידי** אם אין להם מנין". והוכחתו מדברי המשנה בברכות (כב, ב) בנדון בעל קרי שירד לטבול "**דאפילו אם אין לו תפילין בעת ההיא** גם כן, אפילו הכי **יזהר לקרותה בזמנה סמוך להנץ**. ומשנה זו אייר בותיקין, כדמסקינן בגמרא שם". אמנם כשנדייק בדבריו נראה כי לדעתו העדפת התפילה עם הנץ החמה ביחידות על פני תפילה בציבור שלא בזמן הנץ החמה היא רק למי ש"זהיר" להתפלל ותיקין, דהיינו נוהג כך בקביעות.

• הסטייפלער בקריינא דאיגרתא (ח"א מכתב קלב) כתב: "ודאי לכתחילה עיקר זמן קריאת שמע הוא עם הנץ החמה, אבל לבטל בשביל זה תפילה בצבור **תמיד** לא כדאי". ומדבריו נראה כי תפילה עם הנץ החמה ביחידות עדיפה על תפילה בציבור, בתנאי שהדבר לא נעשה **בקביעות**.

• בשו"ת רבבות אפרים (ח"ה סי' קיב) הביא את דבריו של רבי יצחק בלזר, רבה של פטרבורג, בשו"ת פרי יצחק (ח"א סימן ב) "אם הציבור מקדימים להתפלל קודם הנץ, ואם לא יתפלל בציבור גם כן לא יוכל **לכוון להתפלל עם שמש חמה**, לפי זה **בודאי דיותר טוב להתפלל בציבור קודם הנץ מלהתפלל אחר כך ביחידות**". ודייק הרבבות אפרים: "משמע לכאורה מדבריו, **דאם יכול לכוון עם שמש ממש,** דיתפלל ביחידות".

• בשו"ת יביע אומר (ח"א או"ח סימן ד) כתב: "הרה"ג שמ"ח גאגין בספר אהל מועד ח"א (דכ"ט ע"ב), כתב, שהרה"ג מהר"י שווארץ במבוא השמש התיר להתפלל ביחיד ממש ובלבד שיעשה כהותיקין, כי הוא טוב ממה שיתפלל בצבור שאינם מדקדקים לקרוא ק"ש ולהתפלל בעונת הותיקין. ונסתייע לזה ממ"ש (ברכות כב, ב) ירד לטבול וכו' יתכסה במים ויקרא, וע"כ שהוא בלא תפלין וכו', ומכאן נראה דמוטב לקרוא ק"ש בלא תפלין, ואפילו שנראה כמעיד עדות שקר, ובלבד שיהא בזמנה. ומצינו במג"א (סי' סו) דנכון להתפלל ביחיד ובתפילין ממה שיתפלל בצבור ובלא תפילין, אם כן למדנו דכל שכן הוא, **דעדיף בזמנה ביחיד**, ולא בצבור אחר הנץ החמה. וכתב, שכן נראה לו להלכה ולמעשה, ושגם רבו הסכים עמו".

• בספר צוואת רבי ישראל בעל שם טוב (דף ג' ע"א) כתב: "יזהר להיות התפלה בין בקיץ בין בחורף קודם הנץ החמה, דהיינו יהיה רוב בתפילה עד קרוב לקריאת שמע קודם הנץ, והחילוק בין קודם הנץ לאחר הנץ כרחוק מזרח ממערב, **כי אז עדיין יכולים לבטל הדינין בנקל**. וסימנך (תהלים יט, ז) והוא כחתן יוצא מחופתו ישיש כגבור וכו', ואין נסתר מחמתו, אל תקרי מחמתו אלא מחימתו, כלומר כשכבר השמש יצא על הארץ אזי אין נסתר מהדינים הבאים ממלאכי חמה. על כן אל יהא דבר זה קטן בעיניך, כי גדול הוא. ובעל שם ז"ל היה מדקדק גדול על זה **ולפעמים כשהיה עת שלא היה לו מנין** [לתפילת ותיקין] **היה מתפלל ביחיד".**

• בילקוט יוסף (ח"א עמ' קלט; ובמהדורת תשס"ד סי' פט סעי' יח) הכריע שאין הדבר תלוי אם רגיל להתפלל בזמן הנץ החמה, אלא אם יכול לכוון בכל התפילה, או לא: "כיון שבעוונות הרבים רובא דעלמא קשה להם לכוין בתפילה, ואין תפילתו של אדם נשמעת אלא אם כן שם נפשו בכפו, זולת תפילה בציבור שנאמר בה (איוב לו, ה) הֶן אֵל כַּבִּיר וְלֹא יִמְאָס, וכן מבואר בתענית (ח, א), לכן **אם באמת יודע בעצמו שיכול לכוון יפה בתפילתו עדיף להתפלל בהנץ החמה וביחידות**, מאשר תפילה בציבור לאחר זריחת השמש, **ואם לאו, תפילה בציבור עדיפא**".

ד. אמנם, רבים חלקו על עיקר ההכרעה של הביאור הלכה, שיש עדיפות לתפילה עם הנץ החמה ביחידות על תפילה בציבור:

• רבי שלמה קלוגר כתב בשו"ת האלף לך שלמה (אורח חיים סימן מז) "הן אמת אם לא היו עוברים זמן קריאת שמע והברכות והיו מתפללים בזמנם, רק שאחד היה רוצה לעשות **כותיקין** להתפלל עם דמדומי חמה, בזה **ודאי אסור לעשות כן ולהתפלל ביחידות**, ובזה **תפילה בצבור עדיף**".

• בספר מעשה רב (אות כה) מובא בשם הגר"א: "להתפלל שחרית כותיקין, **ובלבד עם מנין עשרה דווקא**". משמע שלעולם יש להקפיד להתפלל ותיקין בציבור, ואין העדפה לתפילה זו על תפילה בציבור.

• הגרי"ש אלישיב (קובץ תשובות ח"א סימן טו) הביא את דברי הביאור הלכה "**דהזהירים** לקרות כותיקין, **מותר לקרות ולהתפלל ביחידי** אם אין להם מנין", וכתב: "ולא מסתבר לעניות דעתי לחלק בדין זה בין גברא לגברא. כלומר, בין אם הוא רגיל וזהיר להתפלל עם הנץ החמה בכל יום או לא, **שהרי בכל יום ויום החיוב עליו לקיים את המצוה כתיקונה**".

עוד תמה הגרי"ש על ראיית הביאור הלכה מהמשנה בברכות (כב, ב), על פי מה שכתב הרשב"א (הובא בארחות חיים, ח"א הלכות ק"ש אות יד) בביאור דברי המשנה "היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא, אם כיון לבו יצא", כי "מסתברא, **דחוזר ואומר ברכות בפני עצמן**, ואע"פ שאינו קורא את שמע, שהברכות לא נתקנו על ק"ש". ולאור דבריו כתב הגרי"ש: "ולפי זה אין ראיה ממשנה דברכות, דלפי מה שכתב הרשב"א הרי מיירי **שאחר כך הוא חוזר וקורא קריאת שמע עם ברכותיה**, **ויש לומר שמתפלל בעשרה**. ולפי זה אין לנו להעדיף להתפלל [עם הנץ החמה] ביחידי, שהרי בנוגע לק"ש בזמנו, הרי בידו לקיים בק"ש גרידא, **ואחר כך יתפלל בציבור**, וזה וזה עלתה בידו".

• בשו"ת יביע אומר (ח"א או"ח סימן ד אות ט) הביא את דברי הביאור הלכה, וכתב: "ולכאורה לפי מה שכתב בשו"ת בנין עולם (חאו"ח סי' ד) דתפילת צבור שהיא **מדינא** עדיפא מלקרות ק"ש ולהתפלל

כותיקין, שזהו רק **ממידת חסידות** בעלמא. יוצא איפוא, שאדרבה, **יותר נכון להתפלל בצבור מתפלה ביחיד בהנץ החמה**, ומתני' במקום שאין מנין כלל מייריי. ומיהו יש לומר שמכיון שיש הרבה קהילות בישראל שמתפללים בהנץ החמה, גם כשמתפלל ביחיד בעת ההיא הו"ל בשעה שהצבור מתפללים, וכמו שכתב המשנה ברורה (בסי' צ ס"ק לא)".

התפילה כותיקין - חיוב מהלכות קריאת שמע או מדיני התפילה

ה. **רבי** שלמה יוסף זוין, הביא בספרו 'סופרים וספרים' (ח"ב, פסקים עמוד 386) תמצית מתשובה שהופיעה בספר שבט הלוי, מאת רבי יעקב אשר גרייבסקי (ירושלים תרצ"ח), ונכתבה לאחר **הפרעות שהיו בחודש אב תרפ"ט "וגזרה המלכות אז שלא לצאת עד זמן מאוחר ביום, ולא היה אפשר ללכת להתפלל ותיקין בציבור, ויש שנהגו להתפלל ביחיד כותיקין, ויש שבחרו יותר להתפלל אחר כך בציבור - והשאלה כיצד צריך לנהוג, להתפלל ותיקין ביחיד או יותר מאוחר בציבור.**

בתשובתו, חקר מהו גדרה של המצוה להתפלל עם הנץ החמה: "אם המצוה היא על קריאת שמע**, שיקראוה סמוך להנץ החמה, אלא שממילא צריכים להתפלל מיד אחר הנץ בשביל סמיכת גאולה לתפילה. או שעיקר המצוה היא על** התפילה**, שהתחלתה תהיה מיד אחר הנץ, וממילא צריכים לקרות קריאת שמע סמוך להנץ, בשביל אותו טעם של סמיכת גאולה לתפילה".**

חקירה זו מובאת בסגנון דומה גם בילקוט יוסף (הלכות תפילה סי' פט הערה א) "אם עיקר החשיבות של תפלה בנץ הוא מפני התפילה**, דהיינו לסמוך גאולה לתפילה ולהתפלל עם הנץ. או דעיקר החיוב** לקבל עול מלכות שמים **סמוך לנץ", והיינו מדיני** קריאת שמע**". וכתב שם כי "מדברי רש"י (ט, ב שם ד"ה דכתיב יראוך) מבואר, דמעלת הותיקין הוא מדין קריאת שמע, לקבל עול מלכות שמים עם הנץ החמה [כוונתו למה שכתב רש"י שם:** "ייראוך עם שמש, מתי מתייראין ממך, כשמוראך מקבלים עליהם, דהיינו מלכות שמים שמקבלין עליהם **בקריאת שמע**, כשהשמש יוצא, היינו עם **הנץ החמה**". ומשמע שעיקר הדבר הוא לקריאת שמע]. **וכן משמע מדברי הרמב"ם שכתב דין זה** בהלכות קריאת שמע**, ולא זכר כן בהלכות תפילה. אך לדעת תוספות (ברכות ט, ב** ד"ה לקריאת שמע) **מעלת התפילה בנץ היא** משום דין סמיכות גאולה לתפילה **ולהתפלל עם הנץ. וכן מבואר מדברי התוספות ביומא (לז, ב ד"ה אמר), שכתבו, דהאי קרא דייראוך עם שמש" קאי** אתפילה **ולא על קריאת שמע. ומרן השו"ע (סי' נח סע' א) פסק,** מצוה מן המובחר לקרותה כותיקין, שהיו מכוונים לקרותה מעט קודם הנץ החמה, כדי שיסיים קריאת שמע וברכותיה עם הנץ החמה, ויסמוך התפילה מיד בהנץ החמה. **ומשמע מלשונו דעיקר ותיקין הוא** מפני התפילה**, וצריך לסמוך גאולה לתפילה ולהתפלל בהנץ החמה".**

על פי חקירה זו כתב בשבט הלוי: "אם ותיקין הוא מצוה בקריאת שמע**, יש מקום לומר שהיא עדיפה יותר מתפילה בציבור, שכן קריאת שמע מצוה** מהתורה **ותפילה** מדרבנן**. אך אם מצות ותיקין על** התפילה **נאמרה, תפילה בציבור עדיף, שכן ותיקין אינו אלא** הידור מצוה **ולא** חיוב גמור**, ואילו תפילה בציבור הוא** דין ממש**. ומכיון שרוב הראשונים סוברים כצד השני, הרי שתפילה בציבור דוחה מצות ותיקין".**

אולם בילקוט יוסף (שם) כתב לאחר שהביא את דברי הראשונים הנ"ל: "וצריך לומר דיש בותיקין ב' מעלות, גם משום קריאת שמע וגם משום תפילה". ולפי זה, לכאורה לא ניתן להכריע מחקירה זו מה עדיף - תפילה עם נץ החמה ביחיד או תפילה בציבור שלא בהנץ החמה.

תפילה עם הנץ החמה - כשיפריע ללימוד

ו. בספר ילקוט יוסף (הלכות תפילה סי' פט סע' א) כתב: "זמן תפילת שחרית **מצוה מן המובחר** הוא עם הנץ החמה, שנאמר יִרָאוּךָ עִם שָׁמֶשׁ. ואף על פי שאין התפילה בהנץ חיוב גמור על פי ההלכה, מכל מקום כבר נודע מעלת התפילה בנץ. ולכן בוודאי על כל אחד להתאמץ להתפלל בנץ. אך **בני תורה שאם יתפללו עם הנץ הדבר יפריע להם בלימודם, עדיף שיתפללו אחר הנץ**". ובהערה (שם)

כתב: "בן ישיבה שבידו להתפלל בנץ החמה, יש לו להעדיף להתפלל בשעה מאוחרת יותר יחד עם כל בני הישיבה, ושכן דעת מרן אאמו"ר [הגר"ע יוסף] והגרא"מ שך".
וכן הובא בספר דרכי עליה לבן הישיבה (עמ' פח) בשם הגר"ח קנייבסקי: "בישיבה בפתח תקוה התפללתי בישיבה ולא בנץ החמה. פעם שאלני אחד, מה עדיף, תפילה בישיבה שיש בה כוונה יותר, או נץ החמה בבית הכנסת ופחות כוונה. ואמרתי לו **שכוונה עדיף**, שזהו **חפצא דתפילה**. לא כן **הנץ** שהיא **רק מעלה**, ואמנם **בישיבה יש גם ענין של סדרי הישיבה**".
הנה כי כן, מאחר והתפילה עם הנץ החמה היא רק 'מעלה' ו'מצוה מן המובחר' ולא חובה מעיקר הדין, כאשר יש **חיוב** להתפלל יותר מאוחר - בגלל שאז התפילה תהיה בישיבה, במתינות וביותר כוונה, עדיף זאת על ה'מעלה' של תפילת ותיקין.
כיוצא בזה ידידי רבי אשר וייס, אב"ד דרכי תורה, בשו"ת מנחת אשר (ח"ב סימן י) נשאל "במי שרגיל להתפלל עם כל בוקר עם הנץ החמה, אך אם יהיה ער בליל שבועות לא יוכל להתפלל בנץ, בהיותו עייף ויגע וירא אלקים, האם עדיף שישן בלילה". וכתב: "יש מן הגדולים שפסק דעדיף להתפלל עם הנץ ולא להיות ערים בלילה. ולענ"ד נראה, דאף שמפשטות ההלכה **פשוט שתפילת ותיקין עדיפה מלימוד בליל שבועות**, דהלא כבר הפליגו חז"ל בשבח תפילת ותיקין עם הנץ, עיין ברכות (כו, א) ובשו"ע (סי' תפט, א), אבל המנהג ללמוד כל הלילה לא מצינו לא בגמרא ולא בשו"ע. אך מכיון שגם מנהג זה יסודתו בהררי קודש בדברי הזוהר ובכתבי האר"י החי והשל"ה, ואחת לשנה הוא ביום קבלת התורה כל אוהבי התורה וכל בית ישראל מהדרים בו, נראה **דיש להדר במנהג זה אף אם על ידי כך יבצר ממנו להתפלל עם הנץ**, דכאשר יגיעו שעות הבוקר - אנוס הוא לישון ולא להתפלל, וכיון שכן - אין להקדש אלא מקומו ושעתו, ונכון טפי ללמוד בלילה, ובבוקר ילך לישן כיון שאנוס הוא לפי ההלכה לא להתפלל עם הנץ, כדי להתפלל בכוונה".

• • •

תפילה עם הנץ החמה או תפילה עם ברכת כהנים - מה עדיף

ז. ממוצא הדברים נבוא לדון האם יש להעדיף תפילה עם הנץ החמה ללא ברכת כהנים או תפילה עם ברכת כהנים בזמן מאוחר יותר.
במושכל ראשון, לפי הכרעת הביאור הלכה, שהעדפת התפילה עם הנץ החמה ביחידות על פני תפילה בציבור שלא בזמן הנץ החמה היא רק למי ש"זהיר" להתפלל ותיקין בקביעות, הוא הדין שתפילת ותיקין עדיפה על ברכת כהנים רק למי שמתפלל ותיקין בקביעות. ולכן מי שבדרך כלל לא מתפלל תפילת ותיקין, ולאחר הלימוד בליל שבועות מסתפק האם להתפלל עם הנץ החמה או להמתין לתפילה המאוחרת יותר כדי להתברך בברכת כהנים - צריך להמתין למנין המאוחר יותר [מאידך גיסא, מאחר **וכל שנה** הוא מתפלל **בקביעות** בחג השבועות את תפילת שחרית כותיקין, יתכן שבגלל זה **בחג השבועות** התפילה כותיקין קודמת לברכת כהנים שבמנין המאוחר יותר, וצ"ע].
זאת ועוד, לענ"ד יתכן שאין להוכיח מדברי הביאור הלכה שגם מי שמתפלל בקביעות ותיקין, צריך להמתין למנין המאוחר שבו מתברכים בברכת כהנים, היות וכל מה שכתב הביאור הלכה הוא רק להעדיף להתפלל עם הנץ החמה ביחיד על פני **תפילה בציבור**, אבל כשמדובר **בברכת כהנים בחו"ל** שבני אשכנז זוכים לקיימה בסך הכל בשלוש הרגלים, בראש השנה וביום הכיפורים, יתכן וקיום מצוה נדירה זו עדיף על תפילה כותיקין.
אולם לאחר העיון, נראה כי שאלה זו תלויה ועומדת במחלוקת, האם יש מצוה לישראל **להתברך** בברכת הכהנים.

המצוה להתברך בברכת כהנים

ח. בספר חרדים (פרק יב סע' יח) כתב: "מצוה לברך כהן את ישראל, **וישראל** העומדים פנים כנגד פני הכהנים בשתיקה ומכוונים לבם לקבל ברכתם כדבר ה', **הם נמי בכלל המצוה**". דברי החרדים הועתקו ככתבם וכלשונם בביאור הלכה בתחילת הלכות נשיאת כפים (סי' קעח) ולאחריהם הוסיף בביאור הלכה "והביאוהו אחרונים", ומשמע שנקט את דברי החרדים לדינא. וכן מבואר בדברי ההפלאה (כתובות כד, ב) שכתב: "נלענ"ד פשוט, דכמו דאיכא עשה לכהנים לברך את ישראל הכי נמי **איכא מצות עשה לישראל להתברך מן הכהנים**, וכן מצינו בכל מקום, אף על גב דבתורה אינו מפורש הציווי אלא על העושה, **המצוה על שניהם**, כגון ביבם, יבמה יבא עליה, והמצות עשה גם עליה. תדע, דהא קאמר ביבמות (כ, א) דדוחה לא תעשה, ואיך היא עוברת על הלא תעשה אם אין המצוה עליה כמ"ש תוס' (גיטין דף מא). שוב מצאתי **מפורש בספר חרדים שכתב כן שהעשה נמי על ישראל להתברך**".

מאידך גיסא, בחידושי הריטב"א (סוכה לא, ב) כתב כי "**ליכא חיובא אישראל להתברך**, מצוה דכהן הוא". ובמנחת חינוך (מצוה שעח אות ד) מבואר שהריטב"א חולק על החרדים.

ברם בשו"ת דבר אברהם כתב שגם לדעת החרדים, אין מצוה לישראל להתברך בברכת כהנים בגדר של מצות **חיובית,** אלא יש רק **מצוה קיומית**, שכל אימת ששומעים הברכה מקיימים מצוה, אך אינם מחוייבים ללכת לשמוע: "דאפילו לדעת החרדים דמצוה על ישראל להתברך, מכל מקום נראה דלא דמי מצוה דרמיא אכהנים, למצוה דרמיא אישראל. דעל הכהנים מצוה לחזר אחריה לקיימה לברך את ישראל. אבל על ישראל אין חיוב כלל לחזר אחר ברכת כהנים אחר שקראו לכהנים, ואם יצא ולא שמע ברכת כהנים לא ביטל מצות עשה. אלא שהמצוה היא רק שאם הכהנים מברכים, ישמעו ויכוונו לבם להתברך מהם. וכן מורה לשון החרדים שכתב, ישראל העומדים פנים כנגד פני הכהנים בשתיקה ומכוונים לבם לקבל ברכתם כדבר ה', הם נמי בכלל המצוה".

וכן הכריע בשאלה זו בספר גם אני אודך (תשובות הרב רחמים משה שעיו, ח"א סימן יד) "דעדיף להתפלל בנץ החמה אע"פ שאין שם כהנים, מאשר להתפלל מאוחר יותר במנין שיש שם כהנים, לפי שנאמד יראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים ומקיים בזה מצות השכמה לבית המדרש וזריזין מקדימין למצוות, ומצוה הבאה לידך אל תחמיצנה, ואין מעבירין על המצוות. ומה שמפסיד ברכת כהנים אינו **מחוייב** לשמוע ברכת כהנים, ואפילו לפי ספר חרדים ודעימיה שיש לישראל **מצוה** לשמוע ברכת כהנים, היינו **אם שומע מקיים המצוה** אבל לא מפני זה יתעכב משאר מצוות. ולא מבעיא אם אפשר לו אחר כך ללכת למנין אחר לשמוע רק ברכת כהנים, דפשוט שאין לו להפסיד תפילה בנץ החמה, כיון שבלאו הכי אחר כך יכול לשמוע ברכת כהנים. אלא גם אם לא יהיה לו אפשרות לקיים שניהם, נראה **דעדיף נץ החמה על ברכת כהנים,** כיון שכל המצוה של ישראל להתברך היא **בשב ואל תעשה**, דאין הישראל עושה המצוה בפועל, רק מקבל הברכה. וכן ראיתי בספר אשיחה (עמ' שדמ) שנשאל בזה הגר"ח קנייבסקי, לגבי יום הכיפורים, אם עדיף להתפלל בותיקין, או במקום שיש ברכת כהנים, והשיב, **שתפילה עם הנץ החמה עדיף מברכת כהנים**, ולא נתן טעם".

בהמשך דבריו כתב בספר גם אני אודך, נימוק נוסף להעדיף תפילת ותיקין ללא ברכת כהנים: "והיכא שהוא אנוס בעבודת ה' להתפלל בנץ החמה, **לא גרע מהעם שבשדות שזוכה גם הוא להתברך מפי הכהנים** אע"פ שאינו שומע". כוונתו לדין המבואר במסכת סוטה (לח, ב) "בית הכנסת שכולה כהנים, כולם עולים לדוכן. למי מברכים, אמר ר' זירא, **לאחיהם שבשדות**. [והקשו] איני, והתני אבא בריה דרב מנימין בר חייא, עם שאחורי כהנים אינם בכלל ברכה. [ותירצו] לא קשיא, הא דאניסי, הא דלא אניסי". בבית כנסת שנמצאים בו רק כהנים, הם עולים לברך, וברכתם חלה על ה"עם שבשדות" שהיו אנוסים ולא הספיקו להגיע להתברך בבית הכנסת. ולכן גם מי שבגלל רצונו לעבוד את ה' ולקיים מצוה מן

המובחר, התפלל כותיקין, נחשב כמי ש"נאנס" מלבוא לבית הכנסת כדי להתברך בבית הכנסת, אשר מתברך בברכתם מדין "עם שבשדות".
ברם לענ"ד הסיבה להתפלל עם הנץ החמה לא גורמת לכך שייחשב 'אנוס' ויוכל להתברך בברכת הכהנים מדין 'עם שבשדות', כי 'אונס' הוא רק בעצם הדין, אבל לא במה שהוא 'הידור מצוה' או דין 'זריזין מקדימין למצוות', וצ"ע.
אמנם כאשר מדובר **בכהן** המחוייב לברכת כהנים, כתב בספר גם אני אודך: "בודאי אם יוכל לקיים את שניהם, דהיינו שאחר התפילה בנץ החמה יוכל להספיק ללכת למנין שעושים שם ברכת כהנים ולעשות עמהם, ודאי עדיף לו להתפלל בנץ החמה ואחר כך לעשות ברכת כהנים, אע"פ שאינו נושא את כפיו באמצע התפילה כדינו, מכל מקום אינו מפסיד לגמרי ברכת כהנים. אבל אם אין זה באפשרות, כי כאשר יתפלל בנץ החמה יפסיד לגמרי ברכת כהנים, יש לצדד ולומר **שימתין להתפלל במנין שיש שם ברכת כהנים**. דחז"ל אמרו במסכת סוטה (לח, ב) אמר רבי יהושע בן לוי, כל כהן שמברך – מתברך, ושאינו מברך - אין מתברך, שנאמר ואברכה מברכיך. ואמר רבי יהושע בן לוי, כל כהן שאינו עולה לדוכן, עובר בשלשה עשה, כה תברכו, אמור להם, ושמו את שמי, ואם כן **אין לנו להורות לכהן להפסיד ברכת ה' ולבטל שלש עשה**. ואף אמנם שעיקר האיסור הוא כאשר קוראים לו ואינו עולה, אבל בכל זאת כיון שאינו מברך במה יתברך. ולכן נראה אע"ג שמתעכב בקיום שאר המצוות וקריאת שמע ותפילה בראשם, ועושה אותם יותר מאוחר, כדאי הוא לו כדי שלא יתבטל מלברך את ישראל, ועל ידי זה תחול עליו הברכה".

ענף ב
המשך התפילה בשעת אמירת קדושה בכדי להספיק לעלות לדוכן לברך ברכת כהנים

נראה לענ"ד שאפילו לשיטת הסוברים שתפילה עם הנץ החמה היא לא **חובה** אלא **מצוה מן המובחר**, כאשר בזמן הנץ החמה אין כהנים בבית הכנסת, עדיף להתפלל בשעה זו מאשר להמתין למנין מאוחר יותר שנמצאים בו כהנים, היות וחיוב מצות ברכת כהנים **עדיין לא מוטל עליו בזמן הנץ החמה**.
להבהרת הדברים, נפנה לדון במחלוקת הצל"ח והמנחת חינוך בנדון חיוב קרבן פסח למי שאין לו קרקע, כדלהלן.

ט. בשנת תשס"ג הוציא לאור רבי שמאי קהת הכהן גרוס, את החלק השישי של שו"ת שבט הקהתי. בסימן צ"ה, דן בשאלה הבאה: "כהן העומד בתפילת שמונה עשרה, ואם יכוין לשתוק לקדושה, כמו דאיתא באו"ח (סימן קד סעיף ו) ונחשב כעונה, לא יוכל לעקור רגליו קודם "רצה", כדי לעלות לדוכן, האם מותר לו להמשיך להתפלל כדי שיוכל לעלות לדוכן". והשיב: "נראה פשוט, כיון **דנשיאת כפים הוי מצות עשה מן התורה** בודאי **יש לקיים המצות עשה לפני עניית קדושה**, ואפילו אם אין שם כהן אחר אלא הוא, דבכהאי גוונא סבירי להו לרוב הפוסקים דלא הוי מצות עשה מן התורה אלא מדרבנן. וכל שכן דכל הענין דאיתא בשו"ע דמי שמתפלל בלחש - ישתוק כששומע קדושה, הוא מחלוקת גדול בין רש"י ותוספות במסכת ברכות (כא, ב), דרש"י סבירא ליה דישתוק דשומע כעונה, ורבינו תם חולק וסבירא ליה דאדרבה אי שומע כעונה הוי הפסק אי שותק. ובשו"ע (או"ח סי' קד סע' ז) פסק המחבר

דישתוק לשמוע הקדושה. וכיון דהוי רק מכח המנהג, פשיטא דכדי שלא יבטל מלישא כפיו, דלא ישתוק, כדי שיהא לו פנאי לעקור רגליו קודם רצה"

לאחר שהספר יצא לאור, כתבתי את המכתב הבא:

ט"ו סיון תשס"ג

לכבוד ידידי איש גדול בתורה ודגול ביראה, סיני ועוקר הרים, פה מפיק מרגליות וצנא מלא ספרא הרה"ג **שמאי קהת הכהן גראס** שליט"א, דומ"צ דקהילת בעלז המעטירה

ומחבר הספרים הנודעים לתהילה שבט הקהתי ו' חלקים ועוד.

השלום והברכה!

ראשית עלי להודות לכבודו על משלוח הספרים ולברכו על הוצאת שבט הקהתי חלק ו' לאור בעייני בספרו החשוב, מצאתי בחלק או"ח סימן צ"ה את השאלה לגבי הכהן העומד באמצע שמונה עשרה, ואם יכוין לשתוק בקדושה, חושש הוא שמא לא יספיק לסיים את תפילתו ולא יצליח לעלות לדוכן, ואי לכך כב' קבע ד"כיון דהוי רק מכח מנהג, פשיטא דכדי שלא יבטל מנשיאות כפיו דלא ישתוק, כדי שיהיה לו פנאי לעקור רגליו קודם רצה.

ולענ"ד יש לי לחלוק על פסק כבודו, וזאת משני טעמים:

א. ידוע שמנהג מבטל הלכה, הדבר מובא בשם הירושלמי במרדכי בראשית הפרק השוכר את הפעלים (ב"מ פג, א סימן שסו) "בירושלמי המנהג מבטל ההלכה, כתב בספר אור זרוע כגון **שהוא מנהג קבוע ע"פ חכמי המקום**, כדאמרינן במסכת סופרים שאין הלכה נקבעת אלא עד שיהא מנהג וזהו שאמר **מנהג מבטל ההלכה**". ואם כן ברור שאמנם דברי ר"ת בתוס' וכן הבית יוסף שגדול המנהג, אולם מנהג ותיקין כמו מנהג זה יש לו גם את הכח לבטל את ההלכה של נשיאות כפיים אע"פ שנשיאות כפיים היא מדאורייתא.

ב. ועוד יותר מכן, וזה למעשה הטעם השני, הרי **מצות נשיאות כפיים עדיין לא מוטלת עליו,** הרי ידוע שיש צורך לומר לכהן: "עלה לדוכן" [ומכאן נובעת גם הקריאה של כהנים], ויש לו לעקור רגליו לאחר שמאיצים בו לעלות לדוכן, ואם כן מצות נשיאות כפיים עדיין לא מוטלת עליו, **ואילו מצות הקדושה – להצטרף למנין של קדושה בבחינת שומע כעונה, כבר יש לו ברגע זה,** ומדוע שהרצון לקיים מצוה אחר כך ידחה את המצוה שיש לו עתה.

וכבר ידועה המחלוקת בין הצל"ח (פסחים ד, א) והמנחת חינוך בענין קרבן פסח לאדם שאין לו קרקע. לשיטת הצל"ח בפסחים: "לא מצינו שיהיה מצוה לעלות ולהתקרב עצמו קודם זמן הפסח, וביו"ד שהגיע זמן הפסח הרי הוא בדרך רחוקה". ולפיכך, **המצוה של קרבן פסח לא חלה עליו**, ואין לו צורך לקנות קרקע כדי לקיים את המצוה

וזאת בניגוד לדברי המנחת חינוך (מצוה ה ס"ק יג) שכתב: "מצד הסברא אין סברא כלל דלא יהיה מצוה על כל ישראל כלל בודאי מצוה להתקרב כדי לעשות הפסח וכו' ... אטו לולב ושופר וכי לא יהיה מחוייב לקנות קודם החג ובחג אינו בנמצא, וכי אינו מבטל בזה המ"ע. אתמהה". עכ"ל.

הרי זה ברור שלפי דברי הצל"ח, עדיין המצוה לא קיימת עד י"ד בניסן, ואז הוא בדרך רחוקה או ללא קרקע, והוא פטור מהקרבת הפסח. וברור שגם במקרה דנן עדיין המצוה של נשיאות כפיים לא חלה עליו.

ואפילו לפי דברי המנחת חינוך, שהמצוה חלה עליו כבר קודם ויש לו חיוב להתקרב לירושלים, כמו כן חייב הוא לקנות לולב ושופר קודם החג, נראה שיודה שבמקרה דנן אין עליו עדיין את החיוב של מצות נשיאות כפיים. שהרי החיוב לישא כפיים חל על הכהנים רק אם יש צווי או קריאה לכך מקודם, אבל אם לא קראו להם או שלא היו בבית הכנסת אין להם חיוב (עיין תוס' ד"ה כל כהן מנחות מד, א). זאת אומרת שהחיוב כאשר הוא מתפלל שמונה עשרה ואומר קדושה, **עדיין לא חל כלל וכלל,** ואי לכך גם המנחת חינוך יודה שבמקרה דנן שהכהן יענה כשמוע כעונה לדברי הקדושה של החזן ואין לו לחשוש מלבטל את מצות נשיאות כפיים.

שוב הריני להודות לכב' על דברי התורה המרהיבים והמלהיבים, וימשיך לעשות חיל ולהגדיל תורה ולהאדירה.

בברכת התורה, כה לחי

צבי רייזמן

על מכתבי השיב הרב גראס:

לכבוד הרה"ג רצו"ח מרביץ תורה חובר חיבורים נפלאים
כמה"ר **צבי רייזמאן** שליט"א
בקשר מה שהעיר כבודו על התשובה שלי:

1. מה שטען דמנהג מבטל הלכה מי לכל ענין שנאמר כן, ועיין באריכות בשדי חמד (ח"ד דף 261), עיי"ש.
2. מה שטען דהמצוה עדיין אינה מוטלת עליו עד שיקראו כהנים, הנה כבודו צודק דהפוסקים דס"ל דהקריאה מעכבת, אבל להפוסקים דס"ל דהקריאה לא מעכבת, עיין באריכות בספר הנחמד על ברכת כהנים "כה תברכו" (מרבני איזמיר, מערכת ק סימן ג), וא"כ המצוה מוטלת עליו מקודם.

ועוד, דרואין דהכנה למצוה, דהיינו נטילת ידיים כבר מוטל עליו קודם רצה. וכיון דכבר רובץ עליו הכנה להמצוה, אפשר דגם לגבי שמיעת קדושה יש לוותר כדי שיוכל אחר כך לקיים מ"ע כנ"ל.

אבל עכ"פ יישר כח גדול על מה שהאיר והעיר ומינאי ומינך תסתייע שמעתתא.

מנאי המברכו בכל טוב סלה

הק' שמאי קהת גראס הכהן

לאחר מכן, קיבלתי מכתב נוסף:

1. מה שטען כב' שמנהג מבטל הלכה – דבר זה לא דבר פשוט דמבטל ג"כ באופן שמתבטל על ידי זה מצוה דאורייתא, עיין באריכות בשדי חמד (ח"ד דף 261), שהאריך להביא דעת כל הפוסקים בזה לכאן ולכאן.

ועוד דהמנהג הוא להמתין בקדושה, אבל אין מנהג להמתין במקום שיש ביטול מצות עשה של נשיאת כפיים כנידון דידן, ודו"ק.

2. מה שטען דהמצוה של נשיאות כפיים אינה מוטלת עליו עדיין, כב' צודק להני דעות די"ל דאם אינו קורא "כהנים" אינו מצות עשה, אבל לדעת הפרי חדש והחיי אדם (עיין כלל לב) דס"ל דמקיים המצוה אע"פ שאין קורא כהנים, ורק אינו עובר על מצות עשה עד שקורא כהן, א"כ תו י"ל דעכשיו מוטל עליו לקיים המצוה, ודו"ק.

וכן נוהג דביש רק כהן אחד אין קורא כהנים ומברך אקב"ו, אלמא דיש מצוה עליו.

ועיין באריכות בספר הנחמד "כה תברכו" (מערכת א סי' א) מה שהאריך בזה, לכן לדעתי לענ"ד שלא ישמע קדושה אלא יתפלל שמונה עשרה כדי שיוכל לישא כפיו.

מנאי המוקירו ומכבדו,

הק' שמאי קהת גראס הכהן

סוף דבר

על פי המבואר לעיל בדברי הצל"ח והמנחת חינוך, נראה לענ"ד כי במעשה שהיה אצלינו בבית הכנסת, אכן עדיף היה להתפלל במנין הראשון, גם ללא ברכת כהנים - אך לא רק מטעם חשיבות בתפילה כותיקין, אלא אפילו לשיטת הסוברים שתפילה עם הנץ החמה היא לא **חובה** אלא **מצוה מן המובחר**, היא קודמת לקיום מצות ברכת כהנים היות וחיוב מצוה זו עדיין לא מוטל עליו בזמן הנץ החמה.